

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING SAMARADORLIGIGA TA’SIR QILUVCHI OMILLAR

Qo‘qon universiteti Andijon filiali
iqtisodiyot va pedagogika fakulteti
iqtisodiyot yo‘nalishi IQ_25-16 guruh talabasi
Yoldasheva Gulnozaxon Ulug‘bek qizi

Annotatsiya: Tadbirkorlik subyektlarining samaradorligini oshirish zamonaviy iqtisodiyotda muhim masalalardan biri hisoblanadi. Samaradorlik — resurslardan eng kam xarajatlar evaziga eng yuqori natija olish, jarayonlarning boshqaruvi va tashkil topishi orqali ko‘zlangan natijaga yetishdan iborat murakkab iqtisodiy kategoriya. Muhandislik, texnologik, tashkiliy va bozor omillari ushbu jarayonga uzviy ta’sir etadi. Bunday omillar bilan samarali ishlash bozor iqtisodiyotining inson kapitaliga, boshqaruv jarayonlariga, innovatsion imkoniyatlarga, tashqi va ichki bozorda yuzaga keladigan o‘zgarishlarni tezda ilg‘ab olib, o‘z resurslaridan oqilona foydalanish imkoniyatini beradi. Tadbirkorlik subyektlari uchun samaradorlik — bu nafaqat iqtisodiy natija, balki raqobatbardoshlik darajasi, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, ishlab chiqarish quvvatlaridan to‘liq va oqilona foydalanish, bozor talabidan kelib chiqib yangi mahsulotlarni hayotga tatbiq etish, muhim strategik va taktik qarorlar qabul qilish madaniyatiga ham bog‘liqdir.

Kalit so'zlar: innovatsiya, raqobatbardoshlik, moliyaviy barqarorlik, boshqaruv, tashqi muhit, resurslardan samarali foydalanish, ichki nazorat, investitsiya, inson kapitali, bozor talabi.

KIRISH

Tadbirkorlik subyektlarining samaradorligiga bir qancha umumiy omillar ta’sir qiladi. Avvalo, inson kapitali eng asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ishchi kuchining bilim, malaka va professional ko‘nikmalari, innovatsion qarorlarni ishlab chiqish, ilg‘or mehnat usullarini joriy etish borasidagi layoqati tadbirkorlik subyektining umumiy faoliyat natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Kadrlar salohiyatini oshirish, doimiy o‘qitish tizimini tashkil qilish, yangi bilimlarni egallashga bo‘lgan intilish hamda o‘zgaruvchan

muhitda, kutilmagan vaziyatlarda moslasha olish qobiliyatlari — hozirgi zamon talabiga mos raqobatbardosh tashkilotni shakllantirishning muhim shartlaridan hisoblanadi. Korxonalar va firmalarning zamonaviy boshqaruv uslublari — loyihalarni boshqarish, natijalarga yo'naltirilgan mehnat faoliyati, motivatsion uchqunlarni yaratish tizimi — samaradorlikka kuchli turtki beradi. Boshqaruv tizimi va boshqaruvchilar malakasi, ularning strategik va operatsion rivojlanish yo'nalishlarini aniq belgilab olishlari ham samaradorlik omillaridan biridir. Tashkilotlarda o'zaro hamkorlik, ijro va mas'uliyat mexanizmlarini to'g'ri tashkil qilish, xodimlarni rag'batlantirish, natijalarga javobgarlikni oshirish imkoniyati ham korxona samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Xodimlarning motivatsiyasi, mehnat muhitining do'stona bo'lishi, yuqori ish unumdorligini rag'batlantiruvchi muhit yaratish orqali tadbirkorlik subyekting samaradorligiga erishiladi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadbirkorlik faoliyatida samarali moliyaviy boshqaruv, pul oqimining to'g'ri muvozanati va investitsion resurslardan oqilona foydalanish ham eng muhim omillardandir. Korxona uchun zarur resurslarni aniqlash, zarur ko'rsatkichlarni yuritish, investitsiyalarning daromadliligi, rentabellik darajasini oshirish, moliyaviy tavakkallarni kamaytirish bo'yicha aniq strategiyani ishlab chiqish foydali hisoblanadi. Tadbirkorlik subyekting samaradorligiga uchinchi muhim omil sifatida tashqi muhit omillarini keltirish mumkin. Tashqi muhit — bozor infratuzilmasi, raqobat darajasi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, me'yoriy hujjatlar, soliq va bojxona tartibotlari, hamda tashqi iqtisodiy aloqalarning rivojlanish darajasini o'z ichiga oladi. Davlat tomonidan yaratilayotgan qulay muhit, intellektual mulk, innovatsiyalarni joriy etishga berilgan imtiyozlar, qulay kreditlash tizimlari va grant dasturlarining mavjudligi tadbirkorlik subyektlarining samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, adolatli raqobat muhiti va bozorga kirish imkoniyatlarining ochiqligi ham tadbirkorlik ruhini ko'taradi [2].

Tadbirkorlik subyektlarining samaradorligiga to'rtinchi omil sifatida texnologik rivojlanish va ilg'or texnika vositalari bilan jihozlanish darajasini keltirish mumkin. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, zamonaviy uskunalari bilan ishlash,

avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va raqamlashtirish tadbirkorlik subyektlariga faoliyatni soddalashtirish, ishlab chiqarish jarayoniga tejamkorlik kiritish, xarajatlarni kamaytirish va natijada mahsulot sifati, raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi orqali ish unumdorligi ortadi, resurslar samarali boshqariladi va korxonaning bozorga moslasha olish qobiliyati kuchayadi. Bundan tashqari, marketing strategiyasi va yaxshi tashkil etilgan savdo politikasi ham tadbirkorlik subyektlarining samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mahsulot va xizmatlarni iste'molchilarga yetkazib berish tizimi, bozor tendensiyalarini aniqlash, iste'molchi talablariga tezkor javob berish, mijozlar ishonchini qozonish orqali muayyan ustunlikka erishish mumkin. Raqobatchilarning kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilish, o'z afzalliklarini rivojlantirishga e'tibor qaratish samara keltiradi. Tadbirkorlik subyektlarining samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri mehnat unumdorligiga ham bog'liq. Ishchilar mehnatiga yaratilgan qulay sharoitlar, xavfsizlik texnikasi, sog'lom va madaniy muhit, ularning kompaniyaga sodiqligi va motivatsiyasi yuqori samaradorlik uchun shart-sharoit yaratadi. Barcha jarayonlarga zamonaviy ma'lumotlarni tezda yetkazish, ichki kommunikatsiyalarni kuchaytirish, o'zaro ishonch va hurmatga asoslangan mehnat madaniyati samaradorlikka turtki beradi [3].

Tadbirkorlik subyektlari faoliyatida tashkiliy-texnologik omillar asosiy o'rin tutadi. Tashkiliy strukturaning aniq shakllanishi, ish faoliyatining muvofiqlashtirilganligi, vakolat va javobgarlik doirasining aniqligi korxonaning umumiy federatsion va ishlab chiqarish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tashkiliy islohotlarning muntazam amalga oshirilishi, markazlashgan va desentralizatsiyalashtirilgan boshqaruv elementlarining optimal moslashuvi, kompaniya ichki faoliyatini mustahkamlashga imkon beradi. Loyihalarni to'g'ri tanlash va resurslaridan oqilona foydalanish, islohotga tayyorlik darajasining yuqoriligi bilan bog'liq bo'lgan omillar, kompaniyaning innovatsion salohiyati, tezkorlik, puxta rejalashtirish va monitoring tizimining faoliyati natijalarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'z navbatida, zamonaviy sarmoya jalb etish, xorijiy investorlar bilan yaqin hamkorlik, ishlab chiqarishga ilg'or texnologiyalarning jalb qilinishi ham korxonaning o'sish sur'atlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadbirkorlik subyektlari uchun xavflarni ham iqror

etish lozim. Har qanday tashqi yoki ichki omil korxona faoliyatiga salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xatarlarni oldindan aniqlash, ularni baholash va samarali boshqarish orqali imkoniyatlarni to'g'ri rejalashtirish, xavflarni diversifikasiya qilish zarur. Shuningdek, qonunchilikda yuz beradigan o'zgarishlar, soliq va bojxona siyosati, mahalliy va global bozorlarning ta'siri ham doimo tadbirkor e'tiborida bo'lishi kerak [4].

Tadbirkorlik subyektlarining samaradorligini oshirish uchun strategik boshqaruv muhim ahamiyat kasb etadi. Strategiyalarning to'g'ri tanlanishi, faoliyat ko'lamining kengaytirib borilishi, zamonaviy menejment usullari va samarali kommunikatsiyalar asosida tashkil etilgan rahbarlik tizimi orqali korxona o'z raqobatbardoshligini mustahkamlashi va bozorga moslasha olish qobiliyatini rivojlantirishi mumkin. Shu maqsadda korxonalarda strategik rejalar ishlab chiqilib, ularni izchillik bilan amalga oshirish natijasida barqaror samarali natijalarga erishish mumkin. Samaradorlik darajasiga ta'sir qiluvchi omillar orasida faoliyat ko'lamining optimal tanlanishi, xarajatlarni nazorat qila olish, mahsulotlar assortimentini to'g'ri shakllantirish va takomillashtirish, mijozlar bilan samarali munosabatlarni yo'lga qo'yish ham muhim ahamiyatga ega. Eng so'nggi bozor tadqiqotlarini olib borish, marketing vositalaridan samarali foydalanish, yangi strategiyalarni hayotga tadbqiq qilish orqali raqobat ustunligiga erishish tadbirkorlik subyektlarining umumiy natijasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadbirkorlik subyektlariga davlat tomonidan ko'rsatilayotgan yordam ham samaradorlikka to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Iqtisodiy-ijtimoiy muhit yaratib berilishi, kreditorlik va grant dasturlarining mavjudligi, biznes inkubatorlar va texnoparklar, soddalashtirilgan soliqqa tortish va litsenziyalash mexanizmlari, sarmoya loyihalarini qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq chora-tadbirlar orqali korxonalarining yangi imkoniyatlarga ega bo'lishi ta'minlanadi. O'zbekiston sharoitida ham keyingi yillarda biznesga qulay muhit yaratish, soliq imtiyozlari, moliyaviy yordam mexanizmlarining joriy qilinishi tadbirkorlik subyektlari samaradorligining oshishiga katta imkoniyatlar yaratadi [5].

Natijaviy boshqaruvda kompaniyaning ichki madaniyati, ahillik va hamjihatlik, o'zaro yordam berishni rag'batlantirish va natijaviylikka intilish muhim ahamiyatga ega. Barcha xodimlar jamoaviy ishlashga, surunkali ijro intizomi va mas'uliyat hissi bilan harakat qilishi natijasida tashkilot salohiyati ortadi. Ichki madaniyat va ochiq muloqot har

bir xodim o'z g'oyasini erkin ifoda etishi, rahbariyatga innovatsion takliflarni berishi va faoliyatga motivatsiyasini oshiradi. Tadbirkorlik subyektlaridagi samaradorlikka ta'sir qiluvchi omillar — inson kapitali, korxona boshqaruvi, moliyaviy va texnologik salohiyat, marketing strategiyasi, tashqi muhit, bozor omillari, davlat qo'llovi, xavflar va risklar boshqaruvi, tashkilot madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, ichki motivatsiya, yangi yetakchilarning yuzaga chiqishi, zamonaviy mehnat sharoitlarining yaratilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Uch-besh omil ustida muntazam ishlash o'rniga, kompleks holda, birgalikda harakat qilish, o'ziga xos yechimlarni ishlab chiqish, doimiy takomillashuvga intilish biznes subyektlarining strategik natijasi va barqarorligi uchun katta ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik subyektlarining samaradorligiga ko'plab omillar birgalikda va o'zaro bog'liq holda ta'sir ko'rsatadi. Ulardan eng asosiysi — inson kapitali, zamonaviy boshqaruv tizimi, texnologik rivojlanish va bozor imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, tayyor mahsulot va xizmatlarni tezkorlik bilan iste'molchiga yetkazib berish, kompaniya ichki muhitini madaniyatli, innovatsion va o'zgaruvchan sharoitga mos qilish hamda davlat va jamiyat tomonidan yaratilgan imkoniyatlardan samarali foydalanish hisoblanadi. Raqobat kuchli bo'lgan sharoitda muvaffaqiyatli tadbirkorlik yuritish uchun bu omillarni to'g'ri baholash va ulardan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Doimiy o'sish va rivojlanish, innovatsiyalarga ochiq bo'lish, ichki madaniyat va tashabbuskorlikni kuchaytirish orqali istalgan biznes subyekti o'z faoliyat samaradorligini sezilarli darajada oshira oladi. Bu esa, nafaqat korxonaning iqtisodiy ko'rsatkichlari, balki butun mamlakat barqaror rivojlanishi uchun ham mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, M. (2022). "Tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshirishda innovatsion boshqaruv mexanizmlari". Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar, 4(3), 15-22.

2. Ahmedov, S. (2019). “Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes va tadbirkorlikning samaradorligini oshirish yo‘llari”. TDIU Ilmiy-amaliy jurnali, 6(1), 85-91.
3. Ergashev, F. (2020). “Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy samaradorligi: muammo va yechimlar”. Buxoro davlat universitetining ilmiy axborotnomasi, 1(81), 112-118.
4. G‘afurova, L. (2021). “Biznes subyektlari samaradorligiga tashqi muhit omillarining ta’siri”. Iqtisod va moliya, 10(3), 95-101.
5. Islomova, Z. (2018). “Iqtisodiyotda tadbirkorlik faoliyatining samaradorlik ko‘rsatkichlari”. Innovatsion rivojlanish, 2(2), 48-54.
6. Karimov, D. (2022). “Tadbirkorlik subyektlarida resurslardan oqilona foydalanish omillari”. Milliy taraqqiyot yo‘lida iqtisodiy islohotlar, 3(4), 64-70.
7. Madraximova, N. (2019). “Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi va uni ta’minlash omillari”. Moliyaviy va iqtisodiy tadqiqotlar, 5(2), 77-84.
8. Olimova, N. (2017). “Tadbirkorlik subyektlarida innovatsion rivojlanish va samaradorlik”. Zamonaviy iqtisodiyot va boshqaruv, 8(5), 100-107.